

בתי דין לדיני ממונות היזמה - חזון ומציאות

מאת: הרב ד"ר רצון ערוסי

לאחרונה אנו שומעים רבות על יזמה הקשורה לבתי דין לדיני ממונות. ברשימתנו זו אנו רוצים לעמוד על טיבה של יזמה זו, ועל טיבם של בתי דין לדיני ממונות.

בתי דין לדיני ממונות - מה הם?

בתי דין אלה הם בתי דין שאמורים להיות בתי דין מקומיים, ואשר הם מטפלים בסכסוכים משפטיים, בנושאים הקשורים למשפט האזרחי, להבדיל מן המשפט הפלילי. הדיינים שיושבים בדין הם רבנים שהתמחו במשפט העברי, וזאת משום שהדין שעל פיו הם דנים, הוא דין תורה, הידוע היום בשם "משפט עברי".

בתי דין כאלה קיימים היום בירושלים, בקרית אונו, בצפת, בקרית ארבע, בגוש עציון ועוד, כשהכוונה של היוזמים לגרום לכך שיהיו בתי דין כאלה כמעט בכל מקום. על דרך מה שצוותה התורה: "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך" (דברים טז, יח), "בכל עיר ועיר" (ספרי, קמד).

בתי דין אלה, למרות שיש להם סמכות הלכתית לדון בעלי דין שהם סרים למשמעתה של ההלכה, הם פועלים במסגרת הבוררות, על פי חוק הבוררות התשכ"ח, 1968. כלומר, בעלי הדין, המתדיינים בפני אותם דיינים, חותמים לפני תחילת הדיון על שטר בוררות, בו הם מקבלים על עצמם לברר את הסכסוך המשפטי (בעניני ממונות) שביניהם, בפני אותם דיינים.

וכידוע, הבוררות, היא היום מסגרת מועדפת לבירור סכסוכים משפטיים, ממוניים, וזאת משום שמסגרת זו מאפשרת קיום דיון מהיר, יעיל וצודק. מסגרת הבוררות מועדפת ע"י כל הגורמים הנוגעים בדבר. ע"י המערכת המשפטית, משום שהיא היום עמוסה ביותר, וניתן לומר שהיא עומדת לקרוס ומשוועת לעזרה ולהקלה בעומס. ע"י בעלי הדין, אשר מעוניינים בבירור מיידי, ואשר אינם מעוניינים להחשף בפני המערכת המשפטית הממסדית, ובפני באיה. וע"י עורכי הדין, משום שמסגרת הבוררות היא מסגרת גמישה, ואשר ניתן באמצעותה לסיים הסכסוכים על הצד היותר טוב.

מדוע "בתי דין לדיני ממונות"?

הואיל ובתי הדין לדיני ממונות הם למעשה מסגרת של בוררות, מדוע אם כן היוזמים מתייחסים אליהם כמוסד בפני עצמו? ומדוע הם נקראים בתי דין לדיני ממונות? כלום לא רצוי היה להתייחס אליהם כאל בתי דין לבוררות? שהרי בכך היינו מצביעים על ייחודים, ועל התועלת המעשית שיש בהזדקקות אליהם.

אכן כן. מהבחינה המעשית של הענין היה רצוי להתייחס אליהם רק מהפאן המעשי והתועלתי. אולם בתוך השם "בתי דין לדיני ממונות" מסתתרת כוונה לאותת על חזון שחדלנו מלהגשימו, חזון תחיית המשפט העברי. שכן חזון זה, היה צורך בהגשמתו כחלק בלתי נפרד מתחיית אומתנו ותרבותה, בשעה ששבנו לציון, וייסדנו כאן, אחרי אלפי שנות גלות, את מדינת העם היהודי.

תחייה זו של המשפט העברי, שהוא הדין היהודי, כחלק בלתי נפרד מהתכניות להקמת מדינת היהודים, היתה עשרות שנים לפני קום המדינה תכנית אופטרטיבית, של ראשוני הציונים, שלא היו שומרי מצוות, ואשר בחלקה היא נתבצעה. עיין על כך בספרו של אלון (המשפט העברי, עמ' 1329-1337) על "חברת המשפט העברי", ועל "משפט השלום העברי".

והנה קמה, ב"ה, מדינת ישראל, אך אין המדינה עושה דבר של ממש, כדי שאי פעם, אכן יהיה המשפט העברי משפטה הרשמי והנוהג של מדינת ישראל. אולם כאן השואל ישאל ובצדק, כיצד "בתי הדין לדיני ממונות" קשורים הן מבחינת הטרמינולוגיה, והן מבחינה מעשית, לחזון הגדול של תחיית המשפט העברי?

דיני ממונות ודיני נפשות

מבחינה טרמינולוגית, בתי דין לדיני ממונות, מזכירים לנו את הביטוי המצוי במשנה (סנהדרין א, א) "דיני ממונות". להבדיל מהביטוי "דיני נפשות", לפי אותה משנה, דיני ממונות בשלושה דיינים, ודיני נפשות בעשרים ושלושה (שם, א, ד). וכך יוצא, שהשם "בתי דין לדיני ממונות" מזכיר לנו עבר, הווה ועתיד. הוא מזכיר לנו את העבר: כשהיה נוהג משפטנו הלאומי, במדינת ישראל שלפני החורבן, היו בה בתי דין שדנו דיני ממונות, ובתי דין שדנו דיני נפשות. והוא מתייחס להווה, לאמר: נחלת אלוקים הקטנה האפשרית בדורנו, היא יישום מעשי של משפט עברי זוטא. כלומר, משפט שנוהג הלכה למעשה רק בדיני ממונות ולא בדין פלילי, ובשלב זה, במסגרת הבוררות. ויש בו תקווה ואמונה לעתיד, שזה הקטן, גדול יהיה. כלומר, שהעשייה המשפטית שתצטבר ע"י בתי הדין לדיני ממונות, סדרי הדין, תקנות ופסיקה הלכתית, בדיני ממונות, יהיו לקודקס משפטי שרשי ומודרני, אשר יהא מבוקש, ושאר יגרום לשינוי חיובי ביחסו של דורנו אל המשפט העברי. יחס אשר יבשר את חזרת דורנו אל המאפיין המרכזי של תחייתו הלאומית והמדינית, שהוא תחיית המשפט העברי. שינוי יחס, שלפי אמונתנו יגרום לכך שהמשפט העברי יהיה המשפט הרשמי והנוהג של מדינת ישראל, מתוך הכרה, בחירה ורצון. אולם שאלה קשה מנסרת בחלל עולמנו הלאומי: מן המציאות העגומה, לחזון הנפלא - כיצד!

נעשה ונשמע - כוחה של עשייה

אין ספק, דורנו מצוי במשבר ערכים קשה, ואחד הביטויים לכך הוא יחסו אל המשפט העברי. שהרי המשפט העברי נתן לעמנו כלים להיות בגלות, כקהילה יהודית שהיתה בבחינת מדינה בתוך מדינה. כלומר, המשפט העברי הוא ששימר שעמנו, לא רק את חזון חידוש ריבונותנו המדינית, אלא הוא שימר בנו את התכונות המינימאליות של ריבונות מדינית. וכאמור, דבר זה היה ברור לראשוני הציונים, הוגי רעיון מדינת ישראל דהיום, ומבין העושים להקמתה, שאין מדינת ישראל מדינה יהודית, בלי משפטה היהודי, ובכל זאת קמה המדינה היהודית, בלי המשפט היהודי (לבד מדיני אישות). ולא זו אף זו. לצערנו, קם דור "אשר לא ידע את יוסף", ואינו יודע משפט עברי מהו. ויש מבני דורנו, אשר בשל דעות קדומות לא נכונות הם מתנכרים, ואולי יש גם מתנכלים למשפט העברי.

וכך יוצא, שמדינת ישראל, יש בעצם קיומה אבסורד או סתירה פנימית קשה. שהרי מבחינה קונסטטיטוציונית, מדינת ישראל צריכה להיות מדינתו של העם היהודי (ס' 7א {1} לחוק יסוד הכנסת). ואם משפטה של מדינת ישראל לא יהא המשפט היהודי, הרי המדינה תהא רק מדינת בני העם היהודי, במשמעות הביולוגית של העניין, ובמקרה זה, תוחרף הסתירה, שבלאו הכי היא קיימת, בין עובדת היות מדינת ישראל יהודית, לבין עובדת היותה דמוקרטית. שכן רק ככל שנשים את הדגש על העם היהודי, במשמעותו הערכית והתרבותית, ושבמרכזה יהיה המשפט היהודי, הבעיה האמורה תצטמצם.

ואם כן, דורנו יזדקק ביום מן הימים אל המשפט היהודי, שאם לא כן, הוא יצטרך לוותר על הקביעה הקונסטטיטוציונית שמדינת ישראל היא מדינה יהודית. ואין ספק, שבמצבו זה של דורנו, כפי שהוא היום, לא נראה שהוא יוכל להזדקק למשפט העברי.

לפיכך היזמה לייסד בתי דין לדיני ממונות, נועדה להכין רקע מתאים לכך שדורנו יתוודע אל המשפט העברי בדרך חיובית. שכן ככל שיתרבו בתי דין לדיני ממונות, וככל שיזדקקו להם רבים, הרי שדורנו יעמיד את תורת המשפט של עמנו הקשורה אל דיני הממונות במבחן המעשה. ולנו אין ספק, שהתוצאות תהיינה חיוביות ביותר, שכן בפריסה של עשר

עד עשרים שנה, יתפתח משפט עברי מקורי ומודרני הקשור לדיני ממונות, שיתגלה בכל הודו ותפארתו, חכמתו והצדק שבו.

אליבא דאמת שכל המצוי בתולדות המשפט העברי יודע, שזהו סודו ויסודו של המשפט העברי, כח המעשה. שהרי בהלכות הקשורות לרפואה המודרנית, ובהלכות הקשורות לשמירת השבת בתנאים של הטכנולוגיה המודרנית, בשל ההזדקקות המעשית להלכות אלה, נפסקו הלכות מענינות ומודרניות, והצטבר חומר הלכתי רב שהפך להיות קובצים נאים ומודרניים. ואם כן, התפתחות כזו צפויה למשפט העברי לכשנזדקק לו, הלכה למעשה.

לכן הדבר ברור, שבעקבותיה של עשייה גדולה בתחום המשפט העברי, מכח היותו נוהג הלכה למעשה, יבוא הנשמע. תגבר ההתעניינות בו, ויגבר הרצון לחזור ולהיות עם יהודי שורשי. וככל שיגבר רצון זה, וככל שתגבר ההכרה בערכו של המשפט העברי, ובצורך החיוני שהוא יהיה הערובה להמשך קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית של העם היהודי, כך תלך ותגבר המגמה והתמורה שהמשפט העברי יהא המשפט הרשמי והנוהג של מדינת ישראל.

ביבליוגרפיה

מקרא, חומש דברים.

ספרי, דברים.

משנה, סנהדרין.

מ' אלון, המשפט העברי, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, מהדורה שלישית, ירושלים תשמ"ח.

פנייה אל בני עמנו

ודאי אין איש מאיתנו מעוניין בסכסוכים משפטיים. אבל סכסוכים כאלה הם מציאות מתמידה בכל דור ודור. הפנייה למערכת המשפטית הממלכתית מוסיפה על העומס, וכולם יוצאים לוקים ממנה.

ואם כן איזהו חכם הרואה את הנולד. שכל אדם, כל חברה, כל מוסד וכל תנועה, ייטיבו אם יוסיפו בכל חוזה עסקי, סעיף שיפוט, שבו ייקבע שבמקרה ויהיה סכסוך משפטי בין הצדדים לחוזה, שהם יתדיינו בבוררות.

והנה בסעיף זה שיש בו כדי להקל על המערכת המשפטית, ועל בעלי הדין, ייטיבו הצדדים, אם תוך דאגה לרווחתם ולתועלתם, יוכלו גם לתרום תרומה לתחיית המשפט העברי, בכך שהם יתנו באותו סעיף שיפוט, שהבוררות תתקיים על פי הדין העברי, בבתי דין לדיני ממונות.

קיומו של סעיף כזה יגרום לכך שתרבה ההזדקקות למשפט העברי, וכאמור, בכך שתלך ותגדל ההתעסקות במשפט העברי הלכה למעשה, כן נזכה לראותו בכל הודו ותפארתו.

פנייה אל לומדי התורה ולאנשי המשפט

וכאן המקום לפנות אל לומדי התורה. שכן בידיהם לקדש שם שמים ולחולל תמורה בדברי ימי עמנו. עליהם להרבות בלימוד הלכות חושן משפט (דיני ממונות) הלכה למעשה, ולהסתופף בבתי דין לדיני ממונות שכבר קיימים, כדי שירבו המתמחים במשפט העברי הלכה למעשה, וירבו הדיינים הראויים לדון דיני ממונות.

ועל דייני בתי דין לדיני ממונות לזכור שעליהם להאיר את המאור שבתורה, בחכמה ובצדק הגלומים בה, שכן רק ע"י המאור שבה, יחזרו בני עמנו למוטב, ונזכה לראות בחידוש הסנהדרין. בית הדין הגדול היושב בלשכת הגזית.

ואחרונים חביבים, אנשי המשפט. אלה כוחם רב לתרום לרווחתם, לרווחת בעלי הדין, שאותם הם מייצגים, ולטובת המערכת המשפטית. ויותר מזה, למימוש החזון הגדול של תחיית המשפט הלאומי של עמנו. שהוא כאמור הערובה להמשך קיום מדינתנו כמדינה יהודית של עם ישראל. כל זאת ע"י שהם יעודדו יותר ויותר התדיינות במסגרת של בוררות, בבתי הדין לדיני ממונות.

נ.ב. ברשימה הבאה נצביע על לבטים וחידושים הלכתיים שקיימים היום בבתי הדין לדיני ממונות שכבר פועלים היום.